

УДК 338.439:637.562

*О.А. ШУСТ, доктор економічних наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет
В.І. РАДЬКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Організаційно-економічні засади функціонування м'ясного скотарства в Україні

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок м'ясної продукції скотарства функціонує стихійно через слабку інфраструктуру, наявність великої кількості посередницьких структур, недосконалість механізму ринкових відносин між товаровиробниками м'ясної продукції, її переробниками, торгівлею. Водночас скотарство залишається однією із провідних, історично традиційних для України галузей тваринництва, спроможної в умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів не лише збільшити виробництво сировини для м'ясопереробної промисловості, але й забезпечити економію витрат завдяки унікальним якостям м'яса великої рогатої худоби.

Актуальність розв'язання проблеми розвитку вітчизняного м'ясного ринку зростає у зв'язку зі вступом України до СОТ, а також реалізацією пріоритетної цільової програми «М'ясне скотарство» та Державної програми розвитку українського села на період до 2015 р. У цих документах м'ясне скотарство визначено пріоритетною підгалуззю тваринництва, якій притаманні потенційні переваги на внутрішньому й світовому ринках. Проте ці документи лише частково розв'язують проблему збільшення частки вітчизняних товаровиробників у формуванні ресурсів м'яса. Нині існує потреба у наукових і практичних розробках, які б враховували галузеву специфіку ведення галузі, її розміщення, спеціалізацію та сприяли забезпеченню високих темпів нарощування

обсягів виробництва й споживання м'ясної продукції скотарства на душу населення на основі підвищення платоспроможного попиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку м'ясного скотарства та регулювання ринку м'яса, який інтегрується у світовий ринок, напрями державного регулювання й підтримки в умовах розвитку ринкових відносин є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні, методологічні та прикладні питання економічного регулювання ринку продукції м'ясного скотарства висвітлені у працях вітчизняних учених: Д. С. Аранчія [1], М. В. Зубця [2], І. А. Оносова [3] й багатьох інших. Водночас, враховуючи тривалий кризовий стан скотарства та необхідність інтеграції України у світовий ринок, виникає нагальна потреба в науковому обґрунтуванні дієвих інструментів економічного регулювання розвитку м'ясного скотарства в цілому і зокрема ринку його продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки держави.

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій функціонування м'ясного скотарства в Україні та визначення основних факторів розвитку галузі на перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. У всіх розвинутих країнах світу проблема забезпечення населення високоякісним м'ясом і м'ясопродуктами розв'язується за рахунок інтенсивного розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

© О.А. Шуст, В.І. Радько, 2014

Ставка на молочні породи худоби при виробництві яловичини виявилася економічно невиправданою. Із розпадом колишнього Радянського Союзу поголів'я фактично досягло критично низького рівня, причому як м'ясних, так і м'ясо-молочних порід. Нині у виробництві яловичини використовуються м'ясо-молочні породи.

Слід відзначити, що нині поголів'я спеціалізованих м'ясних порід становить менше 2% від загального поголів'я, тоді як у розвинутих країнах-виробниках яловичини поголів'я цього напрямку дорівнює 50–70%. Сільськогосподарським підприємствам не вигідно утримувати м'ясні породи, господарства населення також більше орієнтовані на молочні й м'ясо-молочні породи. Якщо у світі частка яловичини, одержаної від м'ясних порід худоби, становить 54%, то в Україні – лише 1,8% [4, с.10].

У всіх категоріях господарств на 1 січня 2013 року кількість поголів'я великої рогатої худоби збільшилася порівняно з 1 січнем 2012 року і становила 220,1 тис. гол. за рахунок господарств населення, сільськогосподарських підприємств, навпаки, зменшилася на 4,1 тис. гол.

У сільськогосподарських підприємствах останніми роками поступово зменшується диспропорція між вирощуванням та реалізацією на забій великої рогатої худоби. 14 областей у 2013 році мали співвідношення між вирощуванням і реалізацією ВРХ значно більше, ніж у середньому по Україні (94,3 %), а найбільше у Харківській – 130,4 % та Херсонській – 123,5 %. Однак робити однозначні висновки про системні зміни на ринку скотарства поки не доводиться.

До теперішнього часу сільськогосподарським товаровиробникам і уряду фактично не вдалося сформувати тенденцію до стабілізації та зростання поголів'я м'ясного напрямку великої рогатої худоби, в тому числі й спеціалізованого м'ясного скотарства у чистому вигляді. Загальне поголів'я на 1 січня 2014 року становить 75,4 тис. гол., що на 9,6 тис. гол. (11,3 %) менше від 1 січня 2013 року.

Не зменшили поголів'я худоби м'ясного напрямку продуктивності проти минулого року шість регіонів, зокрема Харківська, Іва-

но-Франківська, Чернівецька, Полтавська, Волинська області та Автономна Республіка Крим. У решті регіонів відбулося його скорочення, найбільше в Житомирській, Львівській і Чернігівській областях – відповідно 1,6, 1,3 та 1,3 тис. гол. (21 %, 28 і 10 %). У Миколаївській області поголів'я худоби м'ясного напрямку продуктивності відсутнє.

Загальне поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності на 1 січня 2014 року становить 33 тис. гол., що на 2,9 тис. (8,1 %) менше, ніж на 1 січня 2013 року. Шість областей не допустили зменшення поголів'я корів порівняно з минулим роком (Харківська, Волинська, Сумська, Дніпропетровська, Чернівецька й Тернопільська). В інших 16-ти областях, у яких є поголів'я корів, відбулось їх скорочення.

Зменшення поголів'я великої рогатої худоби вже набуває загрозливого характеру: ціни на продукцію тваринництва не забезпечують навіть простого відтворення поголів'я в окремих секторах тваринництва, відсутня система моніторингу цінової ситуації та попиту на продовольчі товари. Враховуючи непередбачуваність ринку тваринницької продукції (інфекційні хвороби сільськогосподарських тварин і птиці, нестабільність цін на енергоносії й комбікорми, цінова політика щодо м'яса, проблеми зі збутом вітчизняної тваринницької продукції на зовнішньому ринку, нелегальний імпорт м'яса та м'ясопродуктів, нестабільність зовнішньої торгівлі з Росією й ін.), а також недостатньо розвинену ринкову інфраструктуру та недосконалу систему управління ринком, немає підстав стверджувати про завершеність формування ринкових відносин в даному сегменті ринку тваринницької продукції.

Для забезпечення продовольчої незалежності й безпеки України необхідні заходи щодо докорінного поліпшення ситуації в усіх сегментах тваринництва та переробки м'ясосировини. Галузь потребує істотної фінансової підтримки з боку держави, в тому числі за рахунок зниження кредитних ставок, своєчасних виплат дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, й у кінцевому підсумку підвищення конкурентоспроможності вітчиз-

няного м'яса як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

За роки реформування галузь м'ясного скотарства стала збитковою. Рівень збитковості від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах (великих та середніх), без урахування доплат і дотацій, становив у 2012 році 29,5%, або одержано 863,6 млн грн збитку. Водночас збитковість збільшилася проти 2011 року на 4,7 %, або на 190,8 млн грн.

Це виявилось у:

погіршенні стану кормової бази й порушенні раціону годівлі, що призвело до значного зниження продуктивності. Витрати по статті «корми» в структурі собівартості продукції тваринництва становили близько 55%;

низькій продуктивності тварин;

зношенні матеріально-технічної бази;

порушенні інфраструктури та ринків збуту м'ясо- і молокопродуктів;

посиленні конкуренції з боку зарубіжних виробників м'яса та м'ясо-продуктів через низькі обсяги виробництва вітчизняними підприємствами, які різко збільшили обсяги імпорту м'яса і м'ясопродуктів із країн Америки та ЄС;

низькій рентабельності й збитковості виробництва;

різкому скороченні маточного поголів'я;

неефективній племінній роботі, недостатньому фінансуванні селекційних і генетичних програм;

зниженні платоспроможного попиту населення, що призвело до скорочення споживання м'яса та молокопродуктів.

Із 1990 р. відбувається скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що призвело до зменшення виробництва яловичини і молока та до зміни структури поголів'я залежно від організаційної форми господарювання сільськогосподарських товаровиробників. За ці роки було підірвано великотоварне виробництво, що призвело до зниження не тільки продуктивності худоби, а й якості продукції, і в кінцевому підсумку до російського ембарго на українську тваринницьку продукцію у січні 2006 р. Поголів'я худоби у сільськогосподарських підприємствах скоротилося в кілька разів, найбільше – че-

рез необґрунтований забій та вивезення за межі України яловичини й живої худоби.

Важливими причинами таких тенденцій є невиважена державна політика. Першопричинами масового забою худоби на м'ясо і його подальшого експорту, а також активного вивезення живої худоби до Туреччини, Лівану та інших арабських країн, є:

недосконалість законодавства щодо регулювання системи оподаткування й кредитування сільськогосподарського виробництва в кінці XX ст. У той період надходження коштів від реалізації молодняку ВРХ стало чи не єдиним джерелом погашення кредиторських і податкових зобов'язань сільськогосподарських підприємств;

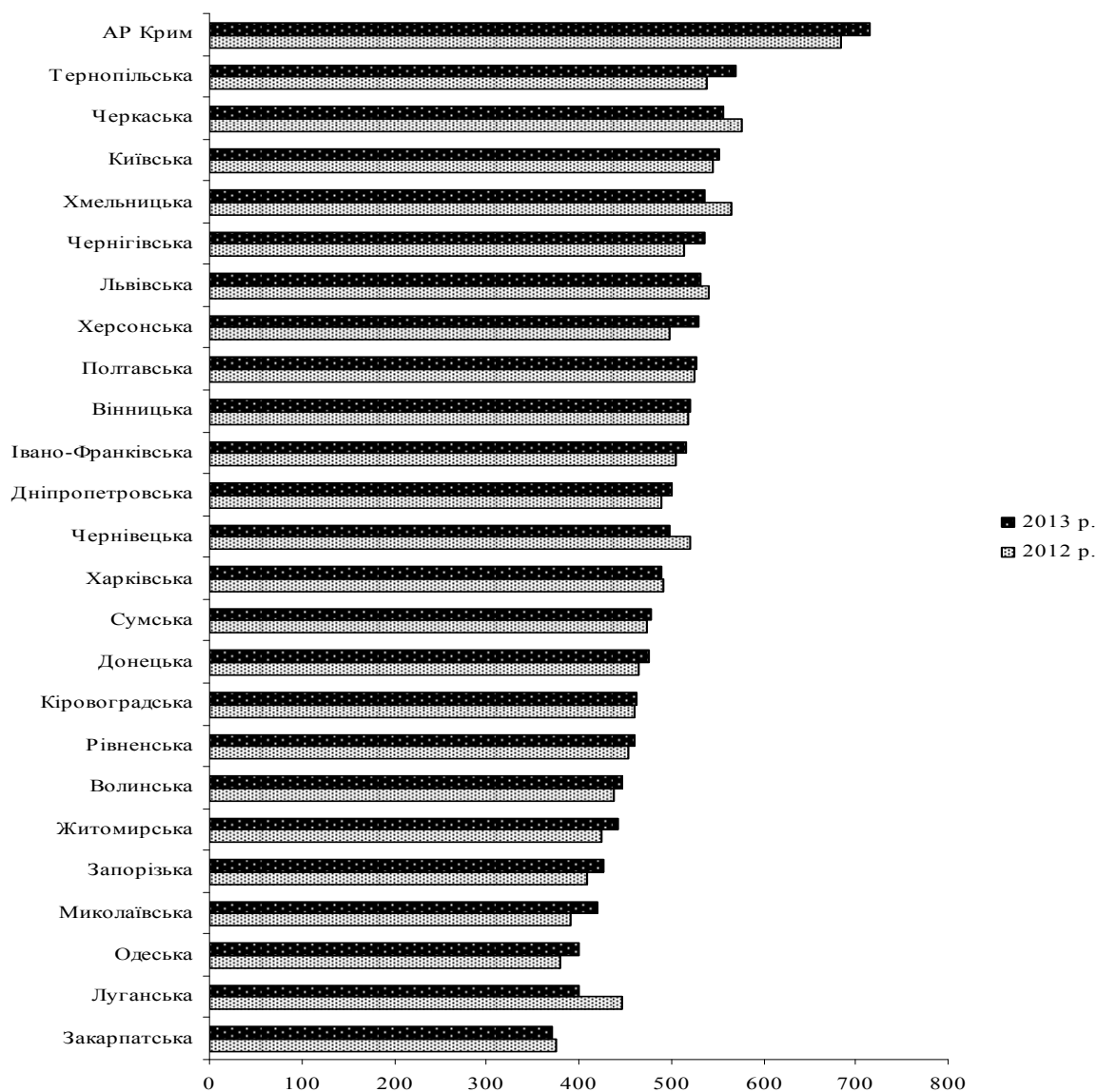
кризова ситуація в сільському господарстві, внаслідок якої доходи від ведення особистого селянського господарства стали основним джерелом поповнення сімейного бюджету, що змусила власників ОСГ утримувати ВРХ. Для більшості населення вирощування ВРХ з метою одержання додаткового прибутку стає нецікавим, а в структурі власного споживання яловичина поступово витісняється дешевшим м'ясом птиці або свининою;

збитковість виробництва в сільськогосподарських підприємствах упродовж тривалого часу. Зниження рентабельності виробництва яловичини із 20,6 % у 1990 році до негативного рівня протягом усього історичного періоду незалежності України змусило більшість сільгосппідприємств відмовитися від даного збиткового виду діяльності. Частка поголів'я ВРХ у підприємствах скоротилася з 86 % у 1990 р. до 33,1 % у 2012 р.;

зниження попиту на яловичину й телятину з боку м'ясопереробних підприємств. Ще на початку 1990-х років більше 65% м'яса ВРХ споживалося населенням у вигляді різних готових м'ясних і ковбасних виробів. Починаючи з 1998 року, переробники масово стали змінювати рецептури ковбас, замінюючи яловичину м'ясом птиці, а також різними субпродуктами, що часом призводило до парадоксальної ситуації: закупівельні ціни на яловичину знижувалися на 10-15%, при цьому ціни на ковбасні вироби зростали на 15-20%.

Аналізуючи рівень середньодобових приростів, необхідно зазначити, що вони не забезпечують навіть простого відтворення виробництва і в цілому по Україні у 2013 році становили 508 г, що лише на 4 г більше від 2012 року. Найкращий показник в Автоном-

ній Республіці Крим – 715 г, ще 10 областей досягли середньодобових приростів вищих, ніж по Україні. Найнижчі (менше 400 г) приросту мають Закарпатська й Луганська області – відповідно 370 і 400 г (рис.).

Рівень середньодобових приростів на відгодівлі великої рогатої худоби по регіонах України, г*

*Розроблено авторами з використанням [5].

Нині в особистих селянських господарствах спостерігається зниження активності щодо вирощування та відгодівлі ВРХ. Проведене опитування дало змогу встановити важливі причини відмови від такого виду діяльності:

1. Вік жителів села. Як відомо, в сільській місцевості проживають переважно люди похилого віку, для яких фізично важко

утримувати молодняк ВРХ – так відповіли 33% опитуваних;

2. Збитковість вирощування молодняку ВРХ – 64%;

3. Інші причини (відсутність кормів, приміщень, молодняку для відгодівлі) – 3%.

Безумовно, віковий ценз впливає на бажання щодо утримання худоби [5, с.10].

Враховуючи занепад у племінній справі, безсистемність паруваль, відсутність висококласного племінного матеріалу для штучного осіменіння, марно сподіватися на високу продуктивність молодняку. У більшості випадків молодняк, одержаний від не племінного бугая-плідника, характеризується низькими продуктивними якостями.

Через події, які виникли на початку 2006 р., проблеми вітчизняної тваринницької галузі, особливо сировинного сегмента, змусили тваринників і переробників об'єднуватися для формування сировинної бази галузі. Той факт, що значна частка м'яса виробляється приватним сектором без дотримання норм та правил годівлі, а відмова від використання м'ясних порід у виробництві яловичини в сільськогосподарських підприємствах, привели до усвідомлення помилковості обраного дрібнотоварного шляху розвитку вітчизняного скотарства й м'ясного зокрема [6].

В умовах членства України в СОТ існуючий розклад виробництва продукції м'ясного скотарства спричинив повний занепад ринку, оскільки якісні показники м'яса ВРХ, прийнятого від населення, за багатьма параметрами не відповідають європейським стандартам якості та безпеки. Відродження м'ясного скотарства і переорієнтація виробництва м'яса з господарств населення на спеціалізовані тваринницькі комплекси дасть змогу в майбутньому мати більше шансів виходу вітчизняних м'ясних продуктів на зовнішні ринки.

Аналізуючи світовий досвід можна зробити висновок, що розв'язати цю проблему можливо за рахунок всебічного розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства, що забезпечить збільшення виробництва високоякісної яловичини. Вважаємо, що в Україні є всі умови для інтенсивного формування цієї галузі тваринництва.

Висновки. Визначальними об'єктивними факторами, які забезпечать у перспективі розвиток галузі спеціалізованого м'ясного скотарства, є:

продовольчі – наявний дефіцит виробництва м'яса і його споживання, особливо яло-

вичини. Населення не повністю забезпечується цим важливим білковим продуктом харчування;

соціальні – у сільській місцевості багатьох областей України понад третина населення – пенсійного віку. У підприємствах із розведення молочної худоби важко розв'язуються кадрові проблеми, особливо з доярками. У найближчій перспективі ці проблеми залишаться. М'ясне скотарство вимагає у 8–10 разів менше трудових ресурсів, що пояснюється використанням малозатратної технології утримання м'ясної худоби;

енергетичні – ця галузь вимагає мінімальних витрат електроенергії, механізмів і машин, що вкрай актуально за існуючого дефіциту енергоносіїв. Енергоємність м'ясного скотарства на 60–80% менше порівняно з молочним скотарством;

екологічні – особливої уваги заслуговує розвиток м'ясного скотарства у регіонах, забруднених радіонуклідами внаслідок аварії на ЧАЕС. Тут дуже гострою залишається проблема одержання екологічно чистої продукції. Крім того, із м'ясом в організм людини потрапляє менше радіонуклідів, особливо стронцію, ніж із молоком;

ресурсні – м'ясна худоба вимагає значно менших витрат концентрованих кормів, сприяє ефективнішому використанню пасовищ. Вважаємо, що наразі існує необхідність створення високопродуктивних культурних і природних пасовищ, де корми значно дешевші, раціонального використання наявних кормових ресурсів та рентабельного ведення м'ясного скотарства;

цінові – ціни на продукцію м'ясного скотарства не забезпечують простого відтворення стада. Відсутнє прогнозування цінової політики, недостатньо розвинена ринкова інфраструктура й недосконала система регулювання ринку;

економічні – у раціонах харчування м'ясної худоби переважають дешеві грубі та зелені корми, відходи харчової промисловості. Від неї одержують високоякісні м'ясо й шкіру, цінну сировину для фармацевтичної промисловості при енерго- і ресурсозберігаючих технологіях її утримання.

Список використаних джерел

1. Аранчій Д. С. Стан і тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України / Д. С. Аранчій // Вісн. Харківського технічного ун-ту сільського господарства: економічні науки. – 2008. – Вип. 72. – С. 48–54.
2. Зубець М. Концептуальні положення розвитку м'ясного скотарства України на 2001 – 2010 роки / М. Зубець, В. Буркат, Г. Шкурин, В. Півторак та ін. // Тваринництво України. – 2002. – № 2. – С. 2–5.
3. Оносова І. А. Ієрархія потреб та можливості її використання у маркетингових дослідженнях на ринку м'ясопродуктів / І. А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2000. – С. 319 – 324.
4. Пуцентайло П. Р. Перспективи розвитку виробничого потенціалу м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентайло // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 9–17.
5. Стан тваринництва в Україні – 2013. Статистичний бюлетень // Державна служба статистики України, 2014. – 36 с.
6. Свиноус І. В. Економічні аспекти виробництва продукції свинарства в господарствах населення / І. В. Свиноус, О. А. Шуст // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 141. – С. 294–297.
7. United States domestic support and support reduction commitments by policy category: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/briefing/FarmPolicy/>.
8. World Tariff Profiles 2009 / Printed by WTO Secretariat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.org/English/res_e/booksp09_e.pdf, 2010, 168 p.
9. Livestock, Dairy, & Poultry Outlook Economic Research Service, USDA /LDP-M-106/April 16,2007.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014 р.

*

УДК 332.334.4: 631.618

*Т.І. ГАЛАГАН, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

Еколого-економічні основи використання рекультивованих земель степового Придніпров'я

Постановка проблеми. Відкритий (кар'єрний) спосіб видобутку корисних копалин одержав поширення. Проте він супроводжується руйнацією ґрунтового покриву, порушенням динамічної рівноваги в екосистемах і погіршенням екологічного стану довкілля. Тільки за останні 30 років площа сільськогосподарських угідь в Україні зменшилася на 1,2 млн га, а кількість ріллі, що припадає на одного мешканця, знизилася з 0,75 до 0,66 га. Лише впродовж 2011 року сільськогосподарські угіддя скоротилися майже на 22 тис. га [4]. Причому із загальної площі земель, що вилучаються під розробки мінеральної сировини відкритим способом, близько 98 % придатні для вирощування сільськогосподарських культур. Наприклад, у Нікопольському районі Дніпропетровської області, де спостерігається високий рівень розораності земель, щорічно кар'єрами Орджонікідзевського гірничо-

збагачувального комбінату руйнується близько 200 га ріллі.

Якщо тенденція до скорочення сільськогосподарських угідь в Україні зберігатиметься й надалі, то держава залишиться без чорноземів. Отже, значна частина порушених земель повинна бути невідкладно рекультивована та повернена для подальшого продуктивного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи ефективності землекористування, в тому числі й на порушених землях, висвітлені в працях багатьох учених. Насамперед, це роботи В.Я. Олійника [8], В.Д. Горлова [4], Л.Ю. Мельника [7], П.М. Макаренка [6], М.А. Хвесика [10], П.Ф. Веденічева [2], М.М. Гуменюка [5], В.В. Россохи [9] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців [11–14]. Разом із тим в економічній теорії та практиці залишаються недостатньо з'ясованими питання стосовно еколого-економічної оцінки рекультивації

© Т.І. Галаган, 2014